

ΚΑΤΑΚΛΕΙΔΑ: ΤΟ ΠΟΙΗΤΙΚΟ ΣΥΜΠΛΗΝ ΤΟΥ ΣΟΛΩΜΟΥ

ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΠΟΙΗΤΗ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΣΟΛΩΜΟΥ, ορίζει την αφετηρία, αλλά και τον βασικό προσανατολισμό της νεοελληνικής προσωπικής λογοτεχνίας. Ο άξονας της ποιητικής του μυθολογίας είναι η σχέση του ανθρώπου με τη φύση. Σύμφωνα με τις διεθνείς σταθερές, το ζεύγος αυτό νοείται ως μια αντίθεση, όπου το σκέλος πολιτισμός σημασιοδοτείται θετικά και το σκέλος φύση αρνητικά. Στο Σολωμό αντίθετα τα δύο σκέλη εμφανίζονται ως μια ισοδυναμία θετικά σημασιοδοτημένη: φύση = πολιτισμός, η οποία αντιστοιχεί σε μια σχέση αρμονίας ανάμεσα στον άνθρωπο και στη φύση. Σε επίπεδο εικονοπλασίας, η φύση αποτελεί έναν ενδοκοσμικό παράδεισο, που εξασφαλίζει την πληρότητα και την ευδαιμονία των όντων. Σε επίπεδο αφηγηματικής δράσης, η σχέση αυτή εκδηλώνεται ως οντολογική ροπή «συμπάθειας», που ωθεί τον άνθρωπο σε μια βαθιά επικοινωνία με τη φύση, η οποία τείνει ως τη μακάρια ταύτιση μαζί της. Σε αξιολογικό επίπεδο εκφράζεται ως σχέση ταυτότητας μεταξύ φυσικών και ανθρώπινων αξιών.

Όστε, η ποιότητα των φυσικών αξιών εμφανίζεται να αντιστοιχεί σε ορισμένη ποιότητα ηθικών-κοινωνικών αξιών που θα πει, μέσα από την αρχή της αναλογίας, η φύση προσδιορίζει το σύστημα αξιών του ανθρώπου, δηλαδή τον πολιτισμό.

Έτσι η φύση γίνεται πηγή όλων των αξιών. Όπως έχουμε εξηγήσει αλλού (Καψωμένος: 1992, καθώς και *Δημοτικό τραγούδι. Μια διαφορετική προσέγγιση*, Αθήνα, Πατάκης, 1996), η θέση αυτή αντιπροσωπεύει ένα θεμελιώδες γνώρισμα της λαϊκής πολιτισμικής μας παράδοσης. Αντίστοιχα, μέσα στο έργο του Σολωμού, η ίδια αντίληψη γίνεται η βάση της ποιητικής κοσμολογίας και ανθρωπολογίας. Ειδικότερα ο άνθρωπος εμφανίζεται ομοούσιος προς τη φύση ως προς τις κοινές κατηγορίες του *κάλλους* και του *αγαθού*. Η αντίληψη αυτή παίρνει κοσμοθεωρητικές διαστάσεις με τη συγχώνευση φυσικής και μεταφυσικής περιοχής. Η φύση είναι ο χώρος του μυστηρίου και του θαύματος, ορίζεται από την οντολογική κατηγορία της «θειότητας», της «ιερότητας». Άνθρωπος, φύση, θείο εμφανίζονται ομοειδή. Έτσι, αυτός ο κόσμος είναι ο φυσιολογικός χώρος της θεότητας. Και η «Θεοφάνεια» (η εμφάνιση του θεού) αποτελεί μια οικεία και καθημερινή εμπειρία μέσα στην ελληνική φύση. Το θείο εμφανίζεται ως φυσική θεότητα («*spirito terrestre*», σύμφωνα με τα ιταλικά σχόλια του ποιητή) διατηρώντας την ίδια στιγμή όλους τους ηθικοπνευματικούς προσδιορισμούς του χριστιανικού θεού. Μέσα από μια τέτοια εξίσωση φυσικών, ηθικών και πνευματικών αξιών αποκαθίσταται η ιδέα της ενότητας του Σύμπαντος, ενώ ταυτόχρονα πραγματοποιείται αβίαστα και σαν αυτονόητα η υπέρβαση της λογικής αρχής της αντίφασης.

Μέσα στο ενιαίο σύμπαν της ποιητικής μυθολογίας του Σολωμού υφίσταται, καθώς είδαμε, μια οντολογική συγγένεια ανάμεσα στον άνθρωπο, τη φύση και το θείο, που θα περίμενε κανείς να καθιερώνει μian αδιατάρακτη παγκόσμια αρμονία. Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν και λειτουργούν εκδοχές του τραγικού, που έχουν την αρχή τους στην -υπό

ορισμένους όρους- αρνητική λειτουργία των θετικών αξιών. Έτσι λ.χ. το ποιητικό υποκείμενο βρίσκεται στην ανάγκη, υπό συγκεκριμένες συνθήκες, να υπερασπίζεται σ' έναν αγώνα μέχρι θανάτου την ηθική του ελευθερία τόσο απέναντι στο μοντέλο του εξοντωτικού ανταγωνισμού, που τείνει να του επιβάλει η ακαταγώνιστη εξωτερική βία (φυσική: το σκυλόψαρο στον «Πόρφυρα», ή κοινωνική: οι πολιορκητές του Μεσολογγίου στους «Ελεύθερους Πολιορκημένους»), όσο και απέναντι στο «διονυσιακό» μοντέλο άρνησης της ατομικότητας, που τείνει να του επιβάλει είτε η πλήρης υπαγωγή και απόσβεση του Εγώ μέσα σε μια ανώτερη αρχή (: η θεϊκιά Φεγγαροντυμένη στον «Κρητικό», η κορασιά στον «Πειρασμό» των «Ελεύθερων Πολιορκημένων», Σχεδ. Γ', 6-7) είτε η αφομοιωτική ροπή που ασκεί επάνω του η φύση μέσω των θετικών αξιών της (τάση διάλυσης του Εγώ μέσα στη μεγάλη Κοσμική ενότητα: «Κρητικός», Απόσπ. 22, «Πόρφυρας», Απόσπ. 5, 7, 8). Η μέχρις εσχάτων αντίσταση σ' αυτή τη διπλή πολιορκία, όπου η ηθική ανεξαρτησία και ακεραιότητα του υποκειμένου διαφυλάσσεται τόσο απέναντι στο μέγιστο θέλγητρο όσο και απέναντι στη μέγιστη βία, αντιπροσωπεύει την καθαρά σολωμική εκδοχή του τραγικού («υψηλού»). Θυσιάζοντας σ' αυτό τον αγώνα την ίδια του τη ζωή, ο ήρωας καταχτά, την ύστατη στιγμή πριν από το θάνατο, μια ανώτερη αυτογνωσία, που συνίσταται στη συνείδηση ότι διασώζοντας την ηθική του ελευθερία απέναντι και στα δύο ακραία σχήματα σχέσεων (ανταγωνιστικό-αφομοιωτικό) πραγματώνει την ιδανική ισορροπία ανάμεσα στον άνθρωπο και τον Κόσμο. Η αυτογνωσία αυτή αποτελεί ταυτόχρονα την εσωτερική του δικαίωση (αυτοκατάφαση), γιατί συνεπάγεται τη βεβαιότητα ότι ο ήρωας, με τη ζωή και με το θάνατό του, υλοποιεί μια ιδεώδη υπαρ-

ξιακή πληρότητα, μια σύνθεση μέσα στην οποία καθίσταται δυνατή η πλήρης ζωή. Γιατί συνειδητοποιεί ότι το πρότυπο αρμονίας ανθρώπου-Κόσμου, που αντιπροσωπεύει, είναι απρόσβλητο από κάθε πειρασμό ή καταναγκασμό και άρα ακατάλυτο.

Μια αυτογνωσία που ισοδυναμεί με υπέρβαση του βιώματος του θανάτου (: βίωμα αθανασίας) και τροφοδοτεί μια συνείδηση Κοσμικού όντος.

Συνοψίζοντας όλα τα προηγούμενα, διαπιστώνουμε ότι μέσα στη σολωμική ποίηση διαμορφώνονται, για πρώτη φορά συγκροτημένα σε ενιαίο σύστημα, τα διακριτικά στοιχεία της νεοελληνικής κουλτούρας, που συνθέτουν το ιδιαίτερο στίγμα του τοπικού πολιτισμικού συστήματος και που είναι με συντομία τα εξής:

1. Η αντίληψη της *ενότητας ανθρώπου-Κόσμου*, θεμέλιο της νεοελληνικής κουλτούρας, που μυθικά εκφράζεται στη σχέση: *Φύση-Άνθρωπος=Μάνα-Γιος* και η οποία συνεπάγεται την ισορροπία ανάμεσα στον πολιτισμό και τη φύση. Η αρχή αυτή υλοποιείται σ' ένα αίσθημα ευθύνης του ανθρώπου απέναντι σ' ολόκληρη τη φύση, που επιβάλλει την αρμονική συμβίωση όλων των όντων.

2. Απόρροια της ίδιας κοσμοθεωρητικής αρχής είναι η αντίληψη ότι η φύση αποτελεί πηγή όλων των αξιών. Οι υγιείς πολιτισμικές αξίες είναι αυτές που βρίσκονται σε αρμονία προς τις φυσικές αξίες. Αυτό εκφράζει η αρχή της *ισοτιμίας φυσικών και ηθικών αξιών*, που φέρνει σε αρμονία τις υλικές και ηθικές ανάγκες και τα αιτήματα του ανθρώπου. Στο μυθικό επίπεδο η ίδια αντίληψη εκφράζεται με τον αγώνα του ήρωα να επιβάλει τις φυσικές αξίες ως αξίες κοινωνικές.

3. Η ταύτιση του *κάλλους* και του *αγαθού*, σε αναγκαστική

αλληλοσυνάρτηση, συνιστά ένα άλλο χαρακτηριστικό του νεοελληνικού ανθρωπισμού, που καθιερώνει ένα ανώτερο αξιολογικό κριτήριο, το οποίο δεν ανέχεται τις ψευδώνυμες αξίες. Η αρχή αυτή απορρίπτει τις ιδεολογίες των άκρων, όπως και κάθε άτεγκτη και εν τέλει άδικη ηθική.

4. Η ταυτότητα κάλλους-αγαθού συνδέεται με το όραμα της μεσογειακής φύσης, που προσφέρεται στην εμπειρία ως χώρος ευκρασίας, αλλά και ευποιίας, κατεξοχήν ευμενής και ευεργετική για τον άνθρωπο. Μ' αυτούς τους όρους, περιγράφεται από τους Έλληνες ποιητές ως χώρος του κάλλους και του αγαθού, ένας ενδοκοσμικός παράδεισος, περιοχή ευδαιμονίας και ολοκλήρωσης του ανθρώπου και κατά συνέπεια ο φυσιολογικός χώρος του θείου. Στο μυθικό επίπεδο αυτή η αίσθηση εκφράζεται με τη «θεία Επιφάνεια», την παρουσία του θεού μέσα στη φύση, που στο συλλογικό φαντασιακό, εμφανίζεται ως μια οικεία και καθημερινή εμπειρία. Έτσι «η μεταφυσική γίνεται φυσική», με μια *εγκοσμίωση των μεταφυσικών αξιών*, που απορρίπτει τα δυιστικά κοσμολογικά μοντέλα και αποκαθιστά την ενότητα υλικού και πνευματικού κόσμου.

5. Σε συνάρτηση μ' αυτό βρίσκεται ένα άλλο χαρακτηριστικό της νεοελληνικής κουλτούρας, η *σύνθεση ορθολογισμού-μυστικισμού* και η αρχή της συνύπαρξης των αντιθέτων, που δέχεται το παράλογο ως στοιχείο της ζωής. Μέσα στη νεοελληνική κουλτούρα, η αρχή αυτή καθιερώνει μια ώριμη οπτική που ακυρώνει το φανατισμό και τη μισαλλοδοξία.

6. Τέλος, η *υπέρβαση της αντίθεσης ανάμεσα στο άτομο και στην κοινωνία* και η *σύζευξη των ατομικών και κοινωνικών αξιών*, εκφράζει τη δεσπόζουσα τάση εναρμόνισης των αντιθέτων, που αντιπροσωπεύει ένα διακριτικό χαρακτηρι-

στικό της νεοελληνικής κουλτούρας.

Αυτή είναι η ουσία της κοσμολογικής αντίληψης του Σολωμού, ο οποίος, στα πλαίσια της ρομαντικής προβληματικής της εποχής του, συνθέτει σ'ενιαίο σύμπαν τις πολλαπλές πηγές της ντόπιας παράδοσης: τον ελληνικό αισθητικό ανθρωπισμό που συλλαμβάνει τη φύση ως χώρο του κάλλους και του αγαθού· την ελληνορθόδοξη ηθικοθρησκευτική παράδοση, που καθιερώνει το θαύμα ως φυσική εμπειρία· το λαϊκό ανιμιστικό μυστικισμό που δοξάζει τις ζωικές αξίες και εγκοσμιώνει τις μεταφυσικές αξίες.

Η συμβολή του Σολωμού στο νεοελληνικό πολιτισμό έγκειται ακριβώς σ' αυτό. Με την ποίηση της ωριμότητάς του πραγματοποιεί την πρώτη οργανική σύνθεση λόγιου και λαϊκού, ελληνικού και παγκόσμιου, μια σύνθεση, ωστόσο, που θεμελιώνεται στα διακριτικά γνωρίσματα που συνιστούν την ελληνική πολιτισμική φυσιογνωμία. Και μ' αυτή την έννοια αντιπροσωπεύει την πρώτη συγκροτημένη έκφραση του νεοελληνικού πολιτισμικού προτύπου, η οποία φαίνεται να έπαιξε ένα ρόλο καταλυτικό στη διαμόρφωση και στους κοσμοθεωρητικούς προσανατολισμούς της ποιητικής τουλάχιστον παράδοσης, από την Επτανησιακή σχολή και τη γενιά του 1880 ως τη γενιά του '30 και τους πρώτους μεταπολεμικούς ποιητές.